

درس نهم پایه های استوار

در این درس با معیارهای «تمدن اسلامی» آشنا می شویم و این درس، گذر از عصر جاهلیت به عصر اسلام را نیازمند تغییر در نگرش و تحولی بنیادین، شیوه زندگی فردی و اجتماعی انسان ها می داند.

از جمله برنامه های یک انسان مسلمان، مشارکت و تلاش او در ایجاد جامعه ای براساس معیارهای اسلامی است. از این رو، لازم است ابتدا معیارهای یک تمدن اسلامی را که قرآن کریم و پیشوایان به ما معرفی کرده اند، بشناسیم و برای تحقق هرچه بهتر آنها در جامعه، برنامه ریزی و تلاش کنیم.

گذر از «عصر جاهلیت» به عصر اسلام» نیازمند

- ۱- تغییر در نگرش انسانها
 - ۲- تحولی بنیادین در شیوه زندگی فردی و اجتماعی مردم
- بود.

رسول خدا (ص) این رسالت بزرگ را از **شهر مکه** آغاز کرد و سپس با هجرت به مدینه و با کمک یاران خود پایه های یک **جامعه دینی** را بنا نهاد و حرکت به سوی تمدن اسلامی را آغاز کرد.

مطالعه قرآن کریم و سیره و روش آن بزرگوار، ما را به برخی از معیارهای تمدن مورد نظر اسلام می رساند. در اینجا برخی از این معیارها و میزان توجه به آنها را بعد از پیامبر اکرم (ص) و در تمدنی که به نام اسلام باقی مانده، بررسی می نماییم.

۱

اعتقاد به توحید (نفی شرک)

رسول اکرم (ص) از همان ابتدای دعوت، مردم را به یکتاپرستی دعوت می کرد.

پیامبر اکرم (ص) می فرمودند:

«ای مردم بگویند: «معبودی جز الله نیست» تا رستگار شوید.»

حدیث

معلول

علت

۲

اعتقاد به معاد (نفی دنیا طلبی)

رسول خدا در کنار دعوت به توحید، **افق نگاه** انسانها را از محدوده زندگی دنیایی فراتر برد و آنان را با **زندگی** در آخرت آشنا کرد.

اعتقاد به توحید و معاد، از معیارهای تمدن اسلامی

هر کس به خداوند و روز آخرت ایمان بیاورد و کار نیکویی انجام دهد،	... من آمن بالله و اليوم الآخر و عمل صالحا (توصیف)
پاداش آنان نزد خداوند است و نه ترسی بر آنان است و نه اندوهگین می شوند.	فلهم أجرهم عند ربهم و لا خوف عليهم و لا هم يحزنون (ثمره)

۱- معیار اول: مبنای تمدن اسلامی توحید و خدا محوری است.

۲- معیار دوم: آخرت گرایی و ایمان به معاد در کنار توحید.

۳- به نتایج اعتقاد به معاد اشاره دارد. (درس ۳- دهم)

ارتباط با حدیث:

«ای مرم بگوئید: «معبودی جز الله نیست» تا رستگار شوید.» از پیامبر اکرم (ص).

رسول خدا (ص) به رسالت برانگیخته شده بود تا جامعه ای بنا نهد که در آن جامعه، به جای حکومت ستمگران و طاغوتیان، ولایت الهی حاکمیت داشته باشد و **نظام اجتماعی** بر پایه **قوانین و دستورات الهی** استوار گردد.

ولایت‌پذیری از معیارهای تمدن اسلامی

یا ایها الذین آمنوا أطیعوا الله	ای کسانی که ایمان آورده اید، خدا را اطاعت کنید
و أطیعوا الرسول و اولی الامر منکم...	و پیامبر (ص) و صاحبان امر را که از شمایند، اطاعت کنید...

۱- معیار سوم: ولایت‌پذیری و تشکیل حکومت اسلامی.

۲- مصداق اولی الامر در حدیث جابر توسط پیامبر اکرم (ص) مشخص شده است. (درس ۴- یازدهم)

این معیار، یکی از **دلایل تشکیل حکومت اسلامی** است که در سال گذشته، به عنوان یکی از **مسئولیت‌های پیامبر (ص)** توضیح داده شد.

همچنین گزارشی از **خلفای بنی امیه و بنی عباس** ارائه و مشخص شد که آنان از **دایره ولایت الهی** خارج شدند نه براساس دستورات الهی، بلکه براساس امیال خود حکومت می کردند.

یکی از مهم ترین اهداف پیامبر اکرم (ص) برپایی جامعه ای عدالت محور بود به طوری که در آن:

❖ - مظلوم بتواند به آسانی حق خود را از ظالم بستاند.

❖ - امکان رشد برای همه انسانها فراهم باشد.

❖ - نعمتها و ثروت‌های زمین در انحصار گروهی محدود نباشد.

پیامبر (ص) از هر فرصتی برای رفع **تبعیض های طبقاتی** حاکم بر نظام جاهلی و برقراری **فرهنگ برابری و مساوات** در جامعه، کمال استفاده را می نمود و از هیچ تلاشی در این راه فروگذار نمی کرد. به طور مثال:

پیامبر (ص) به مردم می فرمودند: «برترین جهاد، سخن حقی است که انسان در مقابل سلطانی ستمگر بر زبان آورد.»

حدیث

* ارتباط با آیه: «یا ایها الذین آمنوا اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم ...»

قرآن کریم، در آنجا که **اوصاف نمازگزاران** را بیان می کند، یکی از ویژگی های آنها را این گونه ذکر می کند که آنان در مال خود برای **محرومان و فقیران نیز حق معینی** قرار داده اند. و آنجا که می خواهد **تکذیب کنندگان** دین را معرفی کند، از کسانی یاد می کند که یتیمان را از خود میرانند و دیگران را به اطعام مساکین تشویق نمی نمایند.

رفتار پیامبر اکرم (ص) و بیانات قرآن کریم فضایی به وجود آورد که در آن، فاصله طبقاتی و فقر و بی توجهی به محرومان، زشت شمرده می شد و مساوات و قسط، **ارزشی والا** تلقی می گردید.

عدالت محوری و عدالت اجتماعی از معیارهای تمدن اسلامی

لقد ارسلنا رسلنا بالبينات	به راستی که پیامبرانمان را همراه با دلایل روشن فرستادیم
و أنزلنا معهم الكتاب	و همراه آنان کتاب آسمانی
و الميزان ليقوم الناس بالقسط ...	و میزان نازل کردیم تا مردم به اقامه عدل و داد برخیزند.

معیار چهارم: تحقق عدالت اجتماعی و برپایی قسط و داد.
ولایت ظاهری: لزوم اجرای احکام اجتماعی اسلام (درس ۴ - یازدهم)

با توجه به پیام های مکرر قرآن کریم و سیره و روش رسول خدا (ص) تا مدتی پس از ایشان توجهی به این معیار وجود داشت؛ مثلاً در هنگام مواجهه سپاه مسلمانان با سپاه ساسانیان، گفت و گویی میان رستم فرخ زاد، فرمانده سپاه یزدگرد سوم با فرمانده سپاه مسلمانان رخ داد که می تواند نشان دهنده توجه به این معیار (عدالت) باشد:

... رستم از فرمانده سپاه اسلام، زهره بن عبدالله پرسید: درباره دین خود سخن بگو.

جواب داد: پایه آن دو چیز است: **گواهی به یگانگی خدا** و رسالت محمد (ص) "

رستم گفت: اینکه عیبی ندارد؛ خوب است، دیگر چه؟ زهره ادامه داد: آزاد ساختن بندگان خدا از بندگی انسانها به سوی بندگی خداوند. رستم گفت: این هم خوب است، دیگر چه چیزی؟

زهره گفت: مردم همه از یک پدر و یک مادر زاده شده اند و همه برادر و خواهر یکدیگرند.

رستم گفت: این نیز خیلی خوب است. اگر ما اینها را بپذیریم شما باز خواهید گشت؟

پاسخ داد: آری، قسم به خدا به سرزمینهای شما دیگر قدم نخواهیم گذاشت، مگر برای تجارت رستم گفت: راست می گویی، اما در میان ما مردم ایران، سستی از زمان اردشیر رایج شده که با دین شما سازگار نیست. کشاورز و پیشه ور حق ندارند به طبقه بالاتر روند و از امتیازات آن برخوردار شوند. اگر این طبقات در ردیف اشراف قرار گیرند، پا از گلیم خود درازتر خواهند کرد و با اعیان و اشراف به ستیز برخوانند خواست.

وی گفت: پس ما برای مردم بهتر از دیگر حکومت ها هستیم. ما نمی توانیم مثل شما باشیم. ما عقیده داریم که

باید **امر خداوند** را در مورد همه طبقات رعایت کنیم. همه مردم از یک پدر و مادر آفریده شده اند و **همه با هم برادر و برابرنند**.

یکی از اهداف مهم پیامبر اکرم (ص)، ارتقای جایگاه خانواده، به عنوان کانون رشد و تربیت انسانها و مانع اصلی فساد و تباهی بود.

احیای منزلت زن و ارزشهای اصیل او از عناصر اصلی این برنامه به شمار می رفت. در آن عصر، زن همچون کالا تلقی می شد و از کمترین حقوق فردی و اجتماعی، حتی حق مالکیت برخوردار نبود. تولد دختر در خانواده سرافکندهی آن خانواده را به دنبال داشت. در چنین شرایطی که زن، از هر گونه احترام و جایگاه محروم شده بود، رسول خدا(ص) با گفتار و رفتار خویش انقلابی عظیم در جایگاه خانواده و زن پدید آورد.

آن حضرت به یاران خود می فرمود: «هیچ مردی نیست که زنی را از محارم خود شاد کند، مگر آنکه خداوند، روز قیامت او را شاد خواهد کرد.»

وقتی به ایشان می گفتند کسی دختر دار شده است، می فرمود: «دختران چه فرزندان خوبی هستند، سرشار از لطف، آماده کمک به پدر و مادر، انس گیرنده، باعث برکت، ریزبین، و هنرمند و ظریف کار.»

رفتار ایشان با دخترشان، حضرت فاطمه (س) برای آن روز و نیز امروز بسیار آموزنده است. به طور مثال: خانه حضرت فاطمه (س) و خانه پدر کنار یکدیگر بود. بین این دو خانه یک حیاط خلوت کوچک قرار داشت که در آن دو پنجره روبه روی هم، خانه پدر و دختر را به یکدیگر مرتبط می ساخت. هر صبح پدر دریچه پنجره را می گشود و به دخترش سلام می کرد.

- هرگاه قصد سفر داشت، در منزل فاطمه (س) را میزد و با او خداحافظی می کرد.
- هرگاه که از سفر برمی گشت نیز، فاطمه (س) اولین کسی بود که پیامبر (ص) به سراغش می آمد و حال او را می پرسید.

- این پدر همواره دست دخترش را می بوسید

پیامبر اکرم (ص) درباره حضرت فاطمه (س) می فرمایند:

بهترین زنان جهان چهار تن اند: مریم، آسیه، خدیجه و فاطمه (س) «ح خداوند از خشنودی فاطمه خشنود و از خشمش به خشم می آید.»
 «فاطمه پاره ای از تن من است، هر که او را بیازارد مرا آزرده است و هر کس مرا بیازارد، خدا را آزرده است.»

به طور کلی، در خانواده پیامبر (ص)، **زنان، پابه پای مردان**، تاریخ را رقم زده اند:
 ✓ خدیجه (س) **حامی بزرگ پیامبر (ص)** در دوران اولیه و بسیار سخت بعثت؛

✓ فاطمه (س) همراه پدر و **حامی بزرگ همسرش علی (ع)**

✓ زینب (س) در کنار برادر و **پیام رسان نهضت عاشورا**

در عین حال، این خانواده الگوی تمام عیار عفاف، حیا و پوشش اسلامی بودند تا به دیگر

مؤمنین بیاموزند که توجه به مقام و منزلت زن به معنی بی بندوباری، نگاه ابزاری به او و

متزلزل ساختن بنیان خانواده نیست.

جایگاه والای خانواده / احیای منزلت زن از معیارهای تمدن اسلامی

<p>و از نشانه های خدا آن است که همسرانی از (نوع) خودتان برای شما آفرید</p>	<p>و من آیاته أن خلق لكم من أنفسكم یکسانی مقام زن و مرد-فطرت مشترک</p>	
<p>تا با آنها آرامش یابید</p>	<p>ازواجاً لتسکنوا إليها و جعل بینکم انس با همسر از اهداف ازدواج</p>	<p>علت</p>
<p>و میان شما دوستی رحمت قرار داد.</p>	<p>مودة ورحمة إن فی ذلک لآیات (خانواده محیط دوستی و محبت است.)</p>	<p>معلول</p>
<p>همانا که در این مورد، نشانه هایی است برای کسانیکه تفکر می کنند.</p>	<p>القوم بتفکرون خانواده و اهداف آن موضوع مهمی برای تفکر است</p>	

خانواده و اهداف آن موضوع مهمی برای تفکر است.

معیار پنجم: ارتقای جایگاه خانواده به عنوان کانون رشد و تربیت

علت

با توسعه سرزمین های اسلامی و شکل گیری حکومت هایی که پیامبر(ص) و یارانش را اسوه و سرمشق خود علت قرار نمی دادند، بار دیگر برخی از رفتارهای جاهلی نسبت به زن پدیدار شد.

معلول حاکمان بنی امیه و بنی عباس و بسیاری دیگر از حاکمانی که در سرزمین های اسلامی بودند، حرمسرا تشکیل دادند و زنان زیادی را به دربار خود آوردند و حقوق الهی آنان را نادیده گرفتند. با وجود این، موقعیت زن و خانواده در تمدن اسلامی بسیار برتر از موقعیت زن در اروپا و سایر مناطق جهان بود.

- ✓ زنان حق مالکیت و کار داشتند.
- ✓ **دسترنج آنها به خودشان تعلق داشت** و در اختیار همسر یا پدر قرار نمی گرفت، به همین جهت می توانستند ثروت خود را وقف امور عام المنفعه کنند.
- ✓ بسیاری از موقوفه های قدیمی کشور ما مربوط به زنان خیری است که ثروت خود را وقف امور خیریه کرده اند.
- ✓ **تحصیل برای زنان آزاد بود** و اندیشمندان بزرگی از زنان در جهان اسلام پیدا شدند که قبلا سابقه نداشت.
- ✓ **قرآن کریم، اصولا تلقی درجه دوم بودن زن را به شدت نفی کرد** و با اینکه در آن عصر و حتی تا همین دوره های اخیر، در اروپا زن را براساس تورات، موجود درجه دوم تلقی می کردند، آیات قرآنی با این نگاه مبارزه کرد.

رسول خدا (ص) دعوت خود را در جامعه ای جاهلی آغاز کرد که نشانه هایی بسیار اندک از تعقل و تفکر و دانایی داشت. آن جامعه سرشار از خرافات و مظاهر جهل بود. شعر میسرودند، اما برای شراب، شکار، غارت، عشق حیوانی و بت پرستی. برای آمدن باران آتش می افروختند. شتر سالم را با آهن حرارت دیده داغ میزدند تا شتر دیگری که مریض است، بهبود یابد. گفته اند در میان این مردم فقط **هفده نفر** بودند که خواندن و نوشتن میدانستند.

پیامبر اکرم (ص) آمد تا این جامعه را متحول کند و مردم را به سوی زندگی **مبتنی بر تفکر و علم سوق** دهد. اولین آیاتی که بر رسول خدا (ص) نازل شد و آغازگر رسالت وی بود، **درباره دانش و آموختن** بود.

دعوت به تفکر، تعقل، تدبیر و خردورزی در جای جای این کتاب

آسمانی مشاهده میشود. نزول تدریجی آیات قرآن کریم و دعوت مکرر این
علت ۱ علت ۲

کتاب به خردورزی و دانش از یک طرف و تشویق های دائمی رسول خدا
علت ۳

(ص) از طرف دیگر، سد جاهلیت و خرافه گرایی را شکست و یکی از جاهل
معلول ۲، ۳ و ۱

ترین جوامع آن روز را مشتاق علم ساخت.

رسول خدا (ص) نه تنها همه را دعوت به **علم آموزی** کرد، بلکه آموختن

علم را برای مردم واجب دانست.

رسول خدا (ص) فرمودند: "طلب علم بر هر مرد و زن مسلمان واجب است."

آن حضرت روزی به یارانش فرمود: «کسی که دوست میدارد نگاهش به چهره کسانی افتد که از آتش دوزخ در امان اند، به جویندگان علم ننگرد. سوگند به کسی که جان من در دست قدرت اوست، هر شاگردی که برای تحصیل علم به قصد شهرت و نه برای تظاهر و تفاخر، به خانه عالمی رفت و آمد کند،

علت ۱
علت ۲
علت ۳

حدیث

معلول ۳۱، ۲

۱. در هر گامی، ثواب و پاداش عبادت یک ساله عابد برای او منظور می گردد.

۲. برای هر قدمی که در این مسیر می نهد، شهر آبادی در بهشت برای او آماده می سازند.

۳. بر روی زمین که راه می رود، زمین نیز برای او طلب آمرزش می کند...»

به واقعه زیر توجه کنید که هم بیانگر منزلت علمی و بینش روشن حضرت فاطمه زهرا (س) است و هم توجه به معرفت و تفکر را نشان می دهد:

زنی نزد فاطمه زهرا (س) آمد و گفت مادری دارم که در باب نماز سؤالهایی دارد، اما چون بیمار است مرا نزد شما فرستاد تا آن سؤالها را مطرح سازم. حضرت فاطمه (س) به پرسش های آن زن پاسخ داد. زن از این فرصت مناسب استفاده کرد و سؤال دیگری را مطرح ساخت. آن حضرت پاسخ آن را نیز بیان فرمود. همین گونه، آن زن پرسشهای متعددی را در میان می گذاشت و حضرت زهرا (س)، به تمام سوالات جوابهای لازم را می داد تا تعداد سؤالها به ۱۰ رسید. زن از کثرت سؤالها احساس شرمندگی کرد و گفت: «بیش از این مزاحم شما نمیشوم.» صدیقه کبری (س)، در حالتی که نشان می داد هیچ منتی بر او ندارد، فرمود: «هر سؤالی که به نظرت می آید، بپرس.» و سپس برای تشویق وی فرمود: «اگر فردی در مدت یک روز باری سنگین را به دوش کشیده، آن را به بالای بام حمل کند و در ازای آن حق الزحمه ای معادل هزار سکه طلا دریافت کند، با توجه به این مزد، آیا آن کار برای او سخت خواهد بود؟» زن پاسخ داد: «خیر»

حضرت فاطمه (س) فرمود: «من هم کارگزارم و خود را خادم خداوند قرار داده ام. مزد من جدید در برابر هر سؤالی که پاسخ دهم، از مجموع مرواریدهایی که فاصله میان زمین و آسمان را پر کند، بیشتر است. پس سزاوار است که از پرسشهای تو احساس رنج و زحمت نکنم.»

...قل هل یستوی الذین یعلمون و	بگو آیا کسانی که می دانند و کسانی که نمی دانند برابرند؟
الذین لا یعلمون انما یتذکر اولو الالباب	تنها (فقط) خردمندان هستند که پند می گیرند.

۱. معیار ششم: علم دوستی و عقل گرایی.
۲. آیه اشاره به برتری عالمان دارد.

معلول

علت

تلاش پیامبر اکرم (ص) و پیشوایان ما، سبب علاقه مسلمانان به علم و دانش شد، به طوری که توجه نیاکان ما به اندیشه و تفکر و ارزشمندی علم روزافزون شد و ثمرات آن در تمدن اسلامی مشاهده گردید. به طور مثال:

✓ نیاکان ما در جهان اسلام توانستند علوم و دانش بشری را از چند شاخه محدود به پانصد شاخه برسانند و این به معنای توسعه زیاد علم بود که ناچار بودند آن را شاخه شاخه کنند و به صورت تخصصی بدان پردازند.

✓ شوق و علاقه آنان به دانش سبب شد که در بسیاری از شهرها در کنار هر مسجد، مدرسه ای نیز بنا کنند.

✓ یکی از بزرگترین دانشمندان در تمدن اسلامی ابن سینا بود که به حق، آثار وی یکی از عوامل اصلی تحول اندیشه در اروپا و توجه بیشتر اروپاییان به تفکر فلسفی و دانش طبیعی محسوب می شود.

کتاب «شفای بوعلی» یک دایرة المعارف در منطق، ریاضیات، علوم طبیعی و فلسفه است و بخش فلسفی آن هنوز هم از مهم ترین کتاب های فلسفی جهان محسوب می شود.

✓ ملاصدرا، فیلسوف بزرگ اسلامی درباره هماهنگی میان دین و تفکر عقلی می گوید: «نمی شود قوانین این دین بر حق الهی، که چون خورشید روشن و درخشان است، با دانش استدلالی یقینی مخالفت داشته باشد. نیست باد آن فلسفه ای که قوانینش با کتاب قرآن و سنت رسول خدا (ص) و ائمه اطهار (ع) مطابقت نداشته باشد.»

✓ در تمدن اسلامی، در قرون اولیه، در امور مربوط به بهداشت و سلامت، وضع مسلمانان بسیار درخشان بود.

✓ اگر شرایط قبل از اسلام را در نظر بگیریم، بیا اوضاع دوره شکوفایی تمدن اسلامی را با اروپا که هنوز حتی با حمام آشنا نبودند، مورد توجه قرار دهیم، در می یابیم که چگونه دستورات ساده‌ای مانند وضو و غسل و دیگر آموزه های بهداشتی اسلام مانند طهارت و نجاست و نیز دستورات پیشوایان دین در مورد سلامتی و درمان، دنیای اسلام را متحول کرد.

✓ یکی از ویژگیهای فرهنگ علمی دوره اسلامی **منحصر نبودن تحصیل علم** به طبقه با قشری خاص بود. در همان زمان رسول خدا (ص)، زنان به حضور ایشان می رسیدند و سؤال های علمی خود را طرح می کردند.

- حضرت فاطمه (س) یک کلاس علمی تشکیل داده بود و زنان مدینه برای علم آموزی در آن شرکت می کردند. برخی از همسران رسول خدا (ص) نیز جزء راویان حدیث به شمار می روند.